

III. Репресиите на БКП и „войника на партията“ ДС срещу митрополит Паисий и срещу свещенослужители и църковнослужители на Врачанска епархия

1. Вербуване на агенти, агентурни разработки и мероприятия на ДС срещу митрополит Паисий

Само няколко години след задържането на Врачанския митрополит Паисий в Софийския централен затвор в края на 1944 и началото на 1945 г. ДС предприема оперативни планове за неговото контролиране.

Оперативните данни за Врачанския митрополит Паисий протичат последователно в личната му разработка „Казанова“, предварителната групова разработка „Чернокапци“, както и личната му активна разработка „Звън“, водена по „православно духовенство“ от управление III на ДС – София и отделение III-то при отдел ДС – Враца. Със сигурност всички тези оперативни начинания на ДС към архиерея са съобразени с решението на Политбюро от 18 август 1949 г. (протокол „А“ № 80), в което на стр. 6 се казва: „ДС да действува по въпросите на българска църква само със съгласието и ръководството на Политбюро“, както и: „да се проведат решенията на Националния съвет на Отечествения фронт за отношенията между държавата и църквата, взети по указание на др. Г. Димитров“¹.

Няма директна информация по отношение на това кога е открита разработката „Казанова“ на митрополит Паисий. По първите постъпили в ДС донесения за него може да се предположи, че тя води началото си от 1949 г., макар че отделни донесения има още от 1947 г.² Това по

¹ ЦДА ф. 1Б, оп. 6, а.е. 653, л. 6; също: Из архивите на ДС: Държавна сигурност и вероизповеданията..., цит. съч., с. 168.

Псевдонимите на съответните оперативни ДС разработки не са случайни – те не се избират произволно, търсят се характерните черти на обекта, в случая това е Врачански митрополит Паисий. Предполагам, че повод за наименованието „Казанова“ на личната му разработка са слуховете, намерили място и в неговото донесение, че митрополитът си е позволявал интимни връзки с жени, а групова предварителна разработка дължи името си „Чернокапци“ на монашеското духовно състояние на двамата обекти (митрополит Паисий и архимандрит Мирон). Относно заведената на Паисий лична активна разработка би могло да се предположи, че псевдонимът ѝ „Звън“ идва от оперативното правило за контролиране на лица, за които няма данни за провеждане на противодържавна дейност, но самото им обществено-политическо положение алармира, че те представляват опасност за сигурността на установения комунистически държавен строй.

² Така напр. II секретар при Дирекция на изповеданията Александър Чучулайн пише на 29 април 1947 г. докладна записка до пълномощния министър Д. Илиев, директор на изповеданията, в която дава информация за членовете

индиректен начин подсказва, че планираната от о.р. Коста Апостолов среща-вербовка с Врачанския архиерей, предвидена за 30 март 1948 г., не е успяла. Тя е имала за цел „секретен разпит на някои близки на екзарха“ и евентуалното им вербуване „за обслужване на Светия Синод, подсилване воденето на разработката „Облак“ [заведена на екзарх Стефан – б.м.] и създаване настроение и разцепление на членовете на Светия Синод отвътре, в самия Синод“³. Няма информация дали такава среща е проведена, но повече от възможно е тя да се е състояла, и резултатът от нея да не е бил съобразно очакванията на ДС. В същия агентурен план офицерът от ДС е предвидил и други вербовъчни срещи. На тях двама от кандидатите за вербовка в лицето на главния счетоводител на Св. Синод (аг. „Сенегал“) и на архиваря в Св. Синод (аг. „Люляк“) са попаднали в мрежите на политическата комунистическа полиция⁴. Съществуват архивни документи, които дават достатъчно основания да се постави хипотезата, че Пловдивският митрополит Кирил също е бил вербуван по това време или е направен опит за това⁵.

Вероятно именно отказът на митрополит Паисий да приеме сътрудничество с ДС, е причината към него да се предприемат оперативни контрамерки. Що се отнася до предварителната групова разработка „Чернокапци“, също не съществува документ, който ясно и категорично да определи началото на нейното откриване, макар че документи с тази „окраска“ се срещат за периода 1951 – 1953 г., обстоятелство, което противоречи на наличната агентурна документация, указаваща началото на водената срещу Паисий ЛАР „Звън“. Според различните писмени свидетелства в досието му в ДС съществува също неяснота кога е заведена активната му разработка „Звън“. В някои от тях е посочена годината

на Св. Синод, вкл. и за митрополит Паисий, определяйки го като „автократ в Синода до 9 септември 1944 година. Кандидат за патриарх“. Копие от документа е изпратено в ДС. – срв. Из архивите на ДС: Държавна сигурност и вероизповеданията..., цит. съч., с. 76.

³ АКРДОПБГДСРСБНА (Кирил), ИФ 3, оп. 2, а.е. 1263, т. I, л. 4; същият рапорт на о.р. Апостолов е резолиран и подписан със „съгласен“ от началника на 4. група на отделение „В“ на ДС. – вж. пак там.

⁴ Пенджекова, Р. Личността и делото на екзарх Стефан в българската историческа памет. Смолян, 2007, с. 80; аг. „Сенегал“ – вербуван въз основа на компрометиращи материали (бил е с.с. на царските служби). – вж. и „План за агентурна разработка на обекта Екзарх Стефан I и митрополит Софийски. Разработката се води под псевдонима „ОБЛАК“. – в: АКРДОПБГДСРСБНА (Стефан), ИФ 3. оп. 2, а.е. 456, л. 76 сл., нова номерация.

⁵ Вж. повече по този въпрос в статията ми: Николчев, Д. Патриарх Кирил в плановете на Държавна сигурност..., цит. съч.

1953-та, в други – 5 май 1954 г.⁶, в трети – 1951 г.⁷, а в четвърти – 15 януари 1950 г.⁸ Внимателният им прочит навежда на мисълта, че най-вероятно ЛАР „Звън“ на митрополит Паисий е заведена веднага след неговото отстраняване от позицията му на наместник-председател на Св. Синод на 3 януари 1951 г. В документ на ДС от 22 януари с.г., подписан от началника на отдел I на ДС Б. Думков⁹ и от началника на отделение „Духовенство“ Н. Арсенов, се казва: „Изпращаме Ви справка за митрополит Паисий Врачански, обект на активна разработка „Звън“. Предвид сменяването му от поста наместник-председател на Синода и оставането му само за врачански митрополит, изработете план за по-нататъшното водене на разработката, който ни изпратите за утвърждаване. Изпращайте ни редовно преписи от материалите по нея, тъй като тя ще бъде на контрол при нас“¹⁰.

Същевременно един друг документ от 3 юни 1953 г. – „Сведение относно преминаването на гр. предв. р/ка „Чернокапци“ в „лична активна р/ка „Звън“, утвърдена на 16 юни с.г. от майор Г. Младенов, зам. окръж. нач. МВР Враца, по направено предложение от мл. лейтенант Й. Цуров,

⁶ Тази дата е посочена в план за агентурна разработка, подгответ на 5 септември 1957 г. от ст. лейт. Стоицев (ДС – София), относно провеждането на агентурно-оперативни мероприятия по контролна активна разработка „Звън“. – срв. АКРДОПБГДСРСБНА (Паисий), III раз. 281 (Вр), т. 1, л. 40.

⁷ „Предложение“ за сливане двете разработки „Казанова“ и „Чернокапец“ в една, водена на обектите „МИРОН ЙОРДАНОВ НИНОВ, протосингел на Врачанска митрополия и АЛЕКСАНДЪР РАЙКОВ – владиката ПАИСИЙ ВРАЧАНСКИ, уличени в конспиративна вражеска дейност срещу Народната власт и във вражеска агитация сред населението, водени са по линия на църквата“; предложението е на гл. инспектор В. Грънчаров и е утвърдено през септември 1951 г. от Н. Христов, окр. н-к ДС, но по неизвестни причини не е влязло в действие.

⁸ „Справка за контролна активна разр. „Звън“, заведена на Паисий.

„Активна агентурна разработка „ЗВЪН“, заведена на митрополит ПАИСИЙ ВРАЧАНСКИ е възникнала на 15.I. 1950 год. заради високия пост в православната църква, участието му в економическото движение [така в документа, правилно – „икуменическото движение“ – б.м.], връзките му с вражески елементи и чужденци“. – АКРДОПБГДСРСБНА (Паисий), III раз. 281 (Вр), т. 1, л. 25.

⁹ Богдан Георгиев Думков е български офицер, генерал-майор от ДС. Роден е през 1912 г. Член е на БКП. За комунистическа дейност е арестуван и лежи в затвора до 1944 г. След това влиза във военното контраразузнаване. От 1950 до 1952 г. е ръководител на отдел I в Дирекция на ДС (политическо контраразузнаване), а от 1952 до 1963 г. – на Трето управление (бъдещото Шесто управление на ДС) на ДС (преименувания отдел I). В периода 1963 – 1965 г. е ръководител на Второ управление на ДС. Умира през 2004 г. – срв. Иванов, Д. Кратка история на Държавна сигурност 1907 – 2013. С., 2013, с. 183.

¹⁰ АКРДОПБГДСРСБНА (Паисий), III раз. 281 (Вр), т. 2, л. 122.

подадено на 3 юни с.г.^{“¹¹} – поставя отново въпроса за официалното начало на оперативното разработване на митрополит Паисий от организите на ДС. Един друг документ („Заключение“ относно лична активна разработка „Звън“) от 15 февруари 1954 г., предложен от ст. лейт. Иван Борисов Цаков, подписан от нач. отделение III ст. лейт. Ив. Каменов и утвърден на 25 с.м. от подп. Т. Дянков, зам. окр. нач. МВР – Враца, със своята конкретика още повече затруднява разрешаването на въпроса както за началото на ЛАР „Звън“, така и на ГАР „Чернокапци“. Документът гласи: „Разработката [„Звън“ – б.м.] е заведена на 8.VII.1953 година и регистрирана в оперативния отчет под № 772, като до тогава обекта по нея е протичал по груповата активна разработка „Чернокапци“ по същата линия“¹². Следователно категоричен отговор по отношение разминаването в датировката по поводната въпрос е трудно да бъде даден, но прави впечатление, че двете дати – през януари 1951 г. и през юни 1953 г. – са обвързани с две ключови събития в управлението на БПЦ: едното е приемането на Устава на БПЦ и заменянето на митрополит Паисий като наместник-председател на Св. Синод с митрополит Кирил и второто е патриаршеският избор и избирането на Пловдивския архиерей за Български патриарх. Всъщност решаването на въпроса за датировките на различните оперативни разработки не е от голямо значение за настоящата тематична част, тъй като, независимо под каква „окраска“ оперативно се е наблюдавал митрополит Паисий, целите и задачите на ДС по отношение на него са били едни и същи. Зададени обаче в по-широк контекст, свързан с инфильтрирането на ДС в ръководството на БПЦ, те имат особена значимост при интерпретирането им и оценяването на историческите събития от онова време.

¹¹ Пак там, л. 4: Сведение относно преминаването на гр. предв. р/ка „Чернокапци“ в лична активна р/ка „Звън“.

¹² АКРДОПБГДСРСБНА (Паисий), III раз. 281 (Вр), т. 1, л. 13 сл.